

Lapse õiguste kaitse suhtluskorra kohtulahendite täitmisel

Birgit Siigur

lastekaitse osakonna Lõuna piirkonna juht, sotsiaalkindlustusamet

Andra Olm

õiguspoliitika osakonna eraõiguse talituse nõunik, justiitsministeerium

Andres Aru

laste ja noorte õiguste osakonna juhataja, Õiguskantsleri Kantselei

Aastas lahendavad Eesti kohtud umbes 300 vaidlust vanemate vahel lapse suhtlusõiguse küsimuses. Selline kohtuvaidlus kestab keskmiselt 137 päeva, kuid on ka vaidlusi, mis kestavad 4–5 aastat. Kui vanemad ei jõua last puudutavas suhtluskorras kokkuleppele ja otsus tehakse kohtus „sundlahendusena“, on tõenäoline, et suhtluskorra täitmisel tekib probleeme. Artiklis tuleb juttu sellest, mis laadi probleeme suhtluskorra kohtulahendite täitmisel esineb, milline peaks olema lastekaitsetöötaja osa suhtluskorra kohtumääruse täitmisel ning mis muudatusi on probleemide lahendamiseks kavas ellu viia.

Vanemad keskenduvad kohtuvaidlustes sageli oma probleemide lahendamisele ning lapse huvid jäävad tagaplaanile. Paratamatult mõjutab vanematevaheline kohtuvaidlus ja sellega kaasnev pingeline negatiivselt lapse vaimset tervist ning arengut. On teada juhtumeid, kus vanemate vahel aastaid kestnud konflikti tõttu on lapsel tekkinud rasked psüühikahäired. Lapse heaolu arvesse võttes oleks hea, kui vanemad suudaksid last puudutavates küsimustes jõuda kokkuleppele kohtusse pöördumata.

Puudub toimiv kohtueelne lepitusmenetlus

Kokkuleppele jõudmiseks võivad vanemad vajada professionaalse lepitaja abi. Näiteks Norras ei saa lahutavad vanemad lapse edasist

elukorraldust puudutavate erimeelsuste lahendamiseks enne kohtusse pöörduda, kui nad ei ole läbinud kohtueelset lepitusmenetlust. Ka Leedus on 2020. aastast kavas rakendada kohustuslikku kohtueelset lepitusmenetlust lapse elukorraldust puudutavate kokkulepete vahendamiseks. Väljaõppinud spetsialist aitab vanematel leida lapse jaoks parima lahenduse.

Paraku napib Eestis väljaõppinud lepitajaid. Samuti viiakse Eestis lepitusmenetlus ellu alles siis, kui üks vanem soovib algatada suhtluskorra kohtulahendit rikkuva vanema suhtes täitemenetluse. Kui siis lepitusmenetluses kokkuleppele ei jõuta, tunnistab kohus lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ja otsustab, mis sunnivahendeid tuleb suhtluskorda rikkuvale vanemale kohaldada.

Kui vaidlus vanemate vahel on kestnud juba kaua ja erimeelsused nii suured, et vanemad ei täida isegi kohtu määratud suhtluskorda, ei ole lepitusmenetluses kokkuleppele jõudmine enam kuigi tõenäoline. Vanemate kokkulepete vahendamine võiks ka Eestis aset leida enne kohtusse pöördumist või vaidluse võimalikult varajases staadiumis, mitte siis, kui kohus on suhtluskorra kindlaks määranud ja üks vanem seda rikub.

Praegused täitemenetluse meetodid ei ole alati tulemuslikud

Kohtu määratud suhtluskorra täitmine on keeruline, sest tavalised täitemenetluse meetodid ei sobi selliste kohtulahendite täitmiseks (vt [Õiguskantsleri märgukiri...](#) 2015). Peale vanemate osaleb täitemenetluses ka laps, kelle huvid ei tarvitse kattuda kummagi vanema huvidega. Paraku ei käsitle kehtiv täitemenetluse seadustik last iseseisva õiguste kandjana ega võimalda kohtutäituril lapse huvisid kindlaks teha ning neid arvesse võtta.

Suhtluskorra asjades saab kohus anda kohtumenetluses küll põhimõttelise hinnangu, et lapse suhtlemine temast lahus elava vanemaga on lapse parimates huvides, kuid ei saa võtta etteulatuvalt seisukohta, et lapse suhtlemine vanemaga on ka edaspidi tingimata lapse parimates huvides. Täitemenetluse seadustik ei võimalda aga täituril keelduda täitetoimingu tegemisest ka siis, kui täitmine oleks vastuolus lapse parimate huvidega. Tal ei ole õigust kohtu määratud juhustest kõrvale kalduda. Täituril ei ole küll lubatud kasutada lapse suhtes jõudu, kuid tal on kohustus kasutada kõiki muid kohtu lubatud abinõusid, et tagada suhtluskorra täitmine. Mõnel juhul on kohtutäitur määranud iga ära jäänud kohtumise järel lapsega koos elavale vanemale sunniraha ning vanemalt nõutud kogusumma on olnud nii suur, et see on

seadnud ohtu vanema ja temaga koos elava lapse majandusliku toimetuleku. Kuid ka sel juhul ei andnud äärmuslikud abinõud tulemust, st ei viinud suhtluskorra täitmiseni, vaid järjekordse kohtuvaidluseni, seekord sunniraha mõistliku suuruse üle.

Vanemate kokkulepete vahendamine võiks aset leida enne kohtusse pöördumist.

Suhtluskorra kohtulahendite täitmisel on probleemiks veel see, et lahendeid tuleb tihti täita väljaspool tavapärast tööaega, st öhtusel ajal, nädalavahetustel ja riigipühadel. Praegu ei ole toimivat süsteemi, mis tagaks kõikjal Eestis kohtutäituri teenuse kättesaadavuse väljaspool tavalist tööaega.

Kohaliku omavalitsuse esindaja osalemine täitetoimingu

Lastekaitsetöötaja võib olla kaasatud vanemate erimeelsuste lahendamisse suhtluskorra vaidluse eri staadiumides: enne kohtuvaidlust, kui vanemad pöörduvad nõu ja abi saamiseks kõigepealt lastekaitsetöötaja poole; kohtumenetluse jooksul, kui kohus küsib linna- või vallavalitsuse arvamust lapse jaoks parima lahenduse kohta; pärast kohtu määratud suhtluskorra jõustumist, vajaduse korral toetades vanemaid ja last suhtluskorra täitmisel ning täitemenetluses, osaledes täitetoimingu tegemises koos kohtutäituriga.

Täitemenetluse seadustik näeb ette, et kohtutäitur teeb lapse üleandmise ja lapsega suhtlemise võimaldamise asjas täitetoimingu lapse elukohajärgse või erandina kohustatud isiku elukohajärgse kohaliku omavalitsuse esindaja osavõtul, kellel on eriteadmised lastega suhtlemises. Neis menetlustes on linna- ja vallavalitsuse esindajateks enamasti

lastekaitsetöötajad. Kuigi seadus kohustab kohaliku omavalitsuse esindajat täitetoimingute tegemises osalema, tuleb paraku ettejuhtumeid, kus lastekaitsetöötajad sellest keelduvad. Sarnaselt kohtutäituritele, on ka lastekaitsetöötajatel keeruline täita suhtluskorra määrust väljaspool tavalist tööaega. Paljudes linnades ja valdades ei ole praegu n-ö valvelastekaitsetöötajaid, kes oleksid valmis täitetoimingus osalema ka õhtusel ajal, nädalavahetustel ja riigipühadel.

Lastekaitsetöötaja roll suhtluskorra täitmisel

On ette tulnud, et lastekaitsetöötaja küll osaleb täitetoimingus, kuid ei paku täiturile mingit sisulist tuge lapsega suhtlemisel ja lapsesõbraliku lahenduse leidmisel. Samas peaks just lastekaitsetöötajal olema rohkem oskusi ja teadmisi lapsega suhtlemisel ning lapse heaolu puudutavates küsimustes. Võimalik, et põhjus on olnud lastekaitsetöötajate väheses teadlikkuses oma rollist täitetoimingute elluviimisel.

Lapse toetamisel ja ettevalmistamisel peaks laps tundma, et temaga arvestatakse.

Lastekaitsetöötaja peab esikohale seadma laste heaolu ja kokkulepped vanemate vahel laste edasise elu korraldamisel. Lapse jaoks on oluline säilitada side lahus elava vanemaga ning mõlema vanema toetus selle sideme hoidmisel, välja arvatud siis, kui see kahjustab last.

Kui lapse ja vanema suhtluskord on kindlaks määratud kohtulahendiga, aitab lastekaitsetöötaja lapse heaolu arvesse võttes suunata vanemad ja laps kohtumääruse täitmisele, toetab ja valmistab neid selleks ette. Täitemenetluses peab lastekaitsetöötaja pakkuma kohtutäiturile toimingute tegemisel

lapse heaolu arvesse võttes professionaalset nõu ja abi.

Arvesse tuleb võtta, et olukord on stressi tekitav, mistõttu võivad inimesed olla tundlikumad ja nende tähelepanu võib olla häiritud ning see omakorda võib põhjustada väärsti mõistmist. Suhtlemisel nii vanematega kui ka lapsega on oluline olla lugupidav, mõistev ja hooliv. Kasuks tuleb oskus luua rahulik õhkkond, suutlikkus osalistele asjade käiku selgitada ja neid infoväljas hoida. Arvesse tuleks võtta vanemate suhteid ja koostööviimeid, emotsioonidega toimetulekut, suhteid lapse ning vanemate vahel ja pere võimalikku toetusvõrgustikku.

Tugi nii vanematele kui ka lastele

Lapse toetamisel ja ettevalmistamisel peaks laps tundma, et temaga arvestatakse. Lapsele tuleb olukorda selgitada ja teda julgustada. Kui vähegi võimalik, teha lapse ettevalmistamiseks koostööd mõlema vanemaga. Lapse jaoks on tähtis kuulda, et vanemad arvestavad tema soovidega, on mõlemad tema jaoks olemas ning korraldavad edasise elu nii, et laps saab korrapäraselt suhelda ka lahus elava vanemaga.

Lastekaitsetöötaja ülesanne on selgitada vanematele lapse huvide esikohale seadmise tähtsust. Hea vanemlik koostöö eeldab paindlikkust ning lapse arenguvajaduste, arvamuse ja soovidega arvestamist. Viimse üksikasjani ei ole võimalik lapse elukorraldust kavandada ega suhtluskorras fikseerida, mistõttu on oluline, et vanemad suudaksid lapse huvidest lähtudes kokkulepitud suhtluskorras vajaduse korral muudatusi teha.

Täitemenetluses on väga tähtis selgitada lapsele asjaajamise olemust, sh kes osalevad, millised on nende rollid, milline see välja näeb ja mis edasi saab. Last tuleks julgustada küsimusi esitama, eeldamata, et laps ise küsib, kui talle on midagi arusaamatuks jäänud.

Iga olukord, millega puudub varasem kokkupuude, võib olla hirmutav. Mida rohkem suudab lastekaitsetöötaja lapsele toiminguid selgitada, seda vähem on lapsel hirme ja seda kergem on tal olukorras orienteeruda.

Vanemate ettevalmistamisel ja koostööle innustamisel saab ära kasutada motiveeriva intervjuerimise ning lahenduskeskse lähenemise tehnikaid.

Kui laps ja vanemad on määruse täitmiseks ette valmistatud, viibib lastekaitsetöötaja sageli ka lapse üleandmist juures. Lastekaitsetöötaja saab last toetada ja julgustada ning leevendada konflikti vanemate vahel. Hea oleks kavandada lapse üleandmine asjaosaliste jaoks neutraalses kohas. Võib ka kokku leppida, et üks vanem toob lapse lastekaitsetöötaja juurde ja lastekaitsetöötaja annab lapse teisele vanemale üle nii, et vanemad omavahel ei kohtu. Seda võimalust saab kasutada, kui lapsel on tekkinud lastekaitsetöötajaga väga hea ja usalduslik suhe.

Laps soovib olla lojaalne mõlemale vanemale.

Ka lapse ja vanema suhte taastamisel võib lastekaitsetöötaja viibida lapse ning vanema kohtumise juures, toetades ja julgustades last. Seegi variant eeldab, et lapse ja lastekaitsetöötaja vahel on usalduslik suhe.

Lastekaitsetöötaja saab täitetoimingu elluviimisel ka kohapeal toetada last ja motiveerida lapsevanemaid. Ta saab aidata kohtutäituril luua lapse jaoks võimalikult turvalise õhkkonna ja olla abiks lapse ja vanematega läbirääkimisel.

Kui kokkulepet täita ei saa, tuleks otsida muid lahendusi

Täitemenetlus ei ole kerge lapsele, vanematele ega ka lastekaitsetöötajale. Oluline on mõista,

mis pere selleni viis, et vanemad kokkuleppele ei jõua ja lapse arengulist vajadust kontakti järele mõlema vanemaga täita ei suuda. Laps soovib olla lojaalne mõlemale vanemale. Sageli jääb laps keerulises lahutusprotsessis vanemate tüli vahele ning üks vanem kihutab last teise vastu üles. Häid nõuandeid sellises olukorras lapsega vestlemiseks ja tema soovide ning vajaduste väljaselgitamiseks võib leida „[Lapse küsitlemise käsiraamatust](#)” (Liivamägi-Hitrov ja Kask 2016).

Vanemate suunamisel kohtumääruse täitmisele on lastekaitsetöötajal võimalus vajaduse korral lapse heaolu nimel toimida ka otsustavamalt. Lastekaitseaduse kohaselt saab lastekaitsetöötaja teha vanematele ettekirjutuse ja kohustada vanemat tegema koostööd lastekaitsetöötajaga. Enne ettekirjutuse tegemist tuleks vanemaid kutsuda lastekaitsetöötajaga koostööle ning hoia-tada ettekirjutuse tegemise võimalusest. Ettekirjutuse tegemisel (vt [näidisvormi](#), Sotsiaalkindlustusamet s.a) näidatakse ära ka ettekirjutuse mittetäitmisel kohaldatava sunniraha määr.

Kui vaidlused vanemate vahel on kestnud aastaid ja konflikt leevendust leidnud ei ole, tuleks kaaluda, kas sellise olukorra jätkumine on lapse huvides.

Lepitus ja suhtluse hooldus

Teiste riikide kogemus näitab, et vabatahtlikult sõlmitud suhtlusõiguse kokkuleppeid täidetakse meelsamini, kui kohtu antud juhiseid. Seega võiks olla üheks suhtlusõiguse vaidluste rahumeelse lahendamise võimaluseks toimiv lepitusmenetlus. Nagu eespool märgitud, peaks vanemate kokkulepete vahendamine toimuma võimaluse korral enne kohtusse pöördumist, mitte siis, kui üks vanem soovib algatada suhtluskorra kohtulahendit rikkuva vanema suhtes täitemenetlust. Sotsiaalministeeriumis on ettevalmistamisel

Kavandatud muudatused täitemenetluses

Eespool kirjeldatud probleemide leevendamiseks on justiitsministeeriumis ja sotsiaalministeeriumis viimastel aastatel suhtlusõiguse teemadega aktiivselt tegeldud. Novembris 2017 valmis justiitsministeeriumi tellimusel sel teemal [võrdlev analüüs](#) (Göttig ja Uusen-Nacke 2017) ning 2019 kevadel koostati eelnõu [väljatöötamise kavatsus](#) (VTK, *Perekonnaseaduse...* 2019). Sotsiaalministeerium valmistab ette ka lepitusmenetluse reformi.

Suhtlusõiguse vaidlused on enamasti väga emotsionaalsed ning alati ei pruugi olla võimalik kõigile probleemidele head lahendust leida, sest seadusega ei saa inimsuhteid lõpuni reguleerida. VTKs on siiski tehtud mitmeid ettepanekuid seaduste muutmiseks. Suurima muudatusena pakutakse välja, et kohtul peaks olema suhtlusõiguse vaidlustes senisest aktiivsem roll nii kohtukui ka täitemenetluses. See tähendab, et kohus saaks ka omal algatusel (ilma vanema avalduseta) lapse huvides suhtlusõigust reguleerida ning kohtutäituri asemel asuks kohus ise suhtluskorra täitmise asjades täitemenetlust juhtima. Ettepaneku mõte on, et kohus saaks probleemidele reageerida senisest paindlikumalt ja kiiremini.

Mõnikord on kohtutäituri määratud ebamõistlikult suur sunniraha seadnud ohtu lapse heaolu (vt nt [Kaukvere 2017](#)), seetõttu on tehtud ettepanek loobuda sunniraha rakendamisest. Edaspidi võiks kohus suhtlust takistavale vanemale vajaduse korral karistusena hoopis rahatrahvi määrata. Seejuures oleks lapsega koos elaval vanemal võimalus tõendada, et tema ei ole suhtlust takistanud.

lepituse reform, mille tulemusena olukord mõne aasta pärast loodetavasti paraneb.

Ehkki uue lepitussüsteemi ellu rakendamist tuleb veel oodata, ei ole mõistlik jätkata senise süsteemiga, kus kohtu määratud suhtluskorra sundtäitmiseks on vaja kohustuslikus korras uuesti kohtusse pöörduda ning lepitusmenetlus läbida. Lepitusmenetlus võiks VTK kohaselt olla vaid üks võimalus, mida kohus saab kasutada suhtluskorra toimimise saavutamiseks, mitte kohustuslik etapp.

Eespool kirjeldatakse põhjalikult lastekaitsetöötaja rolli ja panust lapsega suhtlemise vahendamisel. VTKs on praegu kasutusel olevale erieestkostja määramisele¹ ja kolmanda isiku juuresolekul suhtlemisele lisaks pakutud välja keerulisemate juhtumite korral nn

suhtluse hooldaja määramine. Võrreldes erieestkostja määramisega oleks see leebem võimalus, sest see ei nõuaks hooldusõiguse piiramist. Erinevalt senisest kolmanda isiku juuresolekul suhtlemisest võiks suhtluse hooldajal olla lisaks lapse saatmisel vanemaga kokkusaamisele ka üldisem suhtlemist korraldav roll. Justiitsministeerium on VTKs rõhutanud, et suhtluse hooldajaks sobiks kõige paremini erialaste oskustega isik.

Suhtlusõiguse vaidlused on väga aeganõudvad, kuid pikk paus suhtluses võib kahjustada vanema ja lapse lähedast suhet pöördumatult. Mida väiksem on laps, seda kiiremini tuleks tegutseda. Praktikas tuleb aga ette väga pikki suhtlusõiguse vaidlusi. Võttes arvesse viivitamisest põhjustatud suurt ohtu lapse

¹ Lapsele võib määrata erieestkostja nendeks toiminguteks, mida vanemad ei saa teha või milles vanemad ei jõua omavahel kokkuleppele. Vanema hooldusõigus on piiratud neis lapsega seotud valdkondades, mille jaoks on määratud erieestkostja. Kohus saab määrata erieestkostja ka lapse ja lahus elava vanema suhtlemise korraldamiseks.

heaolule, pakub justiitsministeerium VTKs välja tähtaja kehtestamise kohtule osaliste ära kuulamiseks. Tuleb tunnistada, et menetluse kiirendamiseks ideaalset lahendust ei ole, sest vaidluste lahendamise kiirus on kohtute töökoormusest, aga kui pooled kuulatakse ära võimalikult vara, siis võiks see ehk kaasa aidata ka kohtuasja kui terviku kiiremale lahendamisele.

Praegu ei ole veel teada, kas ja millised VTKs esitatud ettepanekud eelnõuks vormitakse, kuid kindlasti jätkub töö eri ametkondades selleks, et leida lapse jaoks parimad lahendused.

Praeguse praktika parandamine

Kuni ei ole ellu viidud muudatusi seadustes, tuleb parandada praegust suhtluskorra lahendite täitmise praktikat. Suhtluskorra kohtulahendi täitmise edukus on muu hulgas sellest, kui hästi kohtutäitur oskab vahendada vanemate kokkulepeid. Kokkulepete vahendamise oskuste parandamiseks võiks kohtutäituritele pakkuda koolitust. Lastekaitsetöötajad peavad osalema täitetoimingute tegemises ning pakkuma kohtutäituritele lapsesõbralike lahenduste leidmisel sisulist nõu ja abi. **S**

Viidatud allikad

- Göttig, T., Uusen-Nacke, T. (2017). Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine, võrdlev analüüs. www.just.ee/sites/www.just.ee/files/suhtlusoiguse_uuring27112017.pdf. (26.08.2019).
- Kaukvere, T. (2017). Tüli lapse pärast tekitas hiigelvõla. *Postimees* 01.03.2017. <https://leht.postimees.ee/4029599/tuli-lapse-parast-tekitas-hiigelvola>. (26.08.2019).
- Liivamägi-Hitrov, A., Kask, K. (2016). Lapse küsitlemise käsiraamat. Tallinn: Justiitsministeerium. www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/lapse_kusitlemise_kasiraamat_2016_0.pdf. (26.08.2019).
- Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus*. 15.04.2019. www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vtk_suhtlusoigus_15.04.19_1.pdf. (19.08.2019).
- Sotsiaalkindlustusamet (s.a). Ettekirjutuse näidismuudatus. www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/ettekirjutuse_vorm.docx (26.08.2019).
- Õiguskantsleri märgukiri täitemenetluse seadustiku koostöö viimiseks põhiseadusega, 27.03.2015. www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_taitemenetluse_seadustiku_koostokkolla_viimine_pohiseadusega.pdf. (26.08.2019).